

Poetika nima?

**G'aniyeva Nozanin
G'ayratovna**

*Buxoro davlat pedagogika instituti,
ingliz tili va adabiyoti kafedrası o'qituvchisi*

Annotatsiya: Poetika, shuningdek, adabiyotshunoslikda adabiy tanqid va nazariyaning ajralmas qismi sifatida, yozuvchi va shoirlarning uslubi, til va shaklni qanday tanlashlari, yoritgan mavzulari va ulardan qanday badiiy tasvirlar yaratganlarini o'rganishga yordam beradi. Bu soha, adabiyotning xususiyatlarini tahlil qilishda va tasviriy va uslubiy vositalarni tahlil qilishda muhim o'rin tutadi.

Kalit so'zlar: Poetika, Adabiyotshunoslik, Poetika tahlili, Adabiy asar, Shakl va tuzilish, Uslub va til, Janrlar, Tasvirlash vositalari, Metafora, Simvolizm, Personifikatsiya, Kompozitsiya, Estetik vositalar, Badiiy ma'no, Asosiy g'oya, Epika, Tragediya, Komediya, Adabiy tanqid, Adabiy uslub, Modernizm, Postmodernizm, Poetikaning ahamiyati, Adabiy tasvir, Poetik vositalar.

Kirish: Poetika, adabiyotshunoslikning muhim tarmoqlaridan biri bo'lib, adabiy asarlarning estetik, til va uslubiy jihatlarini o'rganish bilan shug'ullanadi. Bu so'z yunoncha "poiesis" (yaratish) so'zidan olingan bo'lib, asosan "san'at" yoki "yaratish san'ati" degan ma'noni anglatadi. Poetikani ko'plab tafsiflar orqali tushuntirish mumkin: u adabiyotning shakli, mazmuni, stilistik xususiyatlari, uslub va janrlar haqida tushunchalarni jamlaydi. Poetikani o'rganish orqali adabiy asarlarning estetik qiymatini, uning qanday yaratilinganini va qanday ma'no yuklanishini anglash mumkin.

Poetikaning tarixi: Poetikaning tarixi qadimgi yunon adabiyotidan boshlanadi. Avvalo, Aristo (M. Av. 384–322) o'zining "Poetika" asarida adabiy asarlarning nazariy asoslarini yaratgan. Aristo poetika haqida gapirganda, asarlarning kompozitsiyasi, uslub va janrlarini tahlil qildi. Uning fikriga ko'ra, asarlarning ideal shakli va mazmuni haqidagi asosiy tushunchalar jamoatchilikni o'rganish orqali yuzaga keladi. U shuningdek, tragediyaning tasvirlash vositalari va uning strukturasi chuqur o'rganib chiqdi. Aristoning fikriga ko'ra, tragik asar muayyan qonuniyatlarga amal qilishi kerak va bu qonuniyatlarni tushunish orqali yozuvchi asarining yanada samarali va ta'sirli bo'lishi mumkin. Keyinchalik, Rim va o'rta asrlar davrida poetika rivojlanib bordi. XV–XVI asrlarda Yevropadagi renessans davri shoirlari, ayniqsa, Dante, Petrarka va Bokaçço kabi adiblar poetikaning estetik qoidalarini qayta ishlab chiqishga harakat qildilar. Ularning asarlarida til va uslubga bo'lgan e'tibor kuchaygan bo'lib, poetikaning yirik nazariy asosi shakllandi.

Poetikaning asosiy elementlari: Poetika turli adabiy asarlarning o'ziga xos strukturasini tahlil qilishni o'z ichiga oladi. Shu bilan birga, poetikaning asosiy elementlari adabiy asarlarda kuzatiladigan uslub, janr, tasvirlash vositalari va shaklni o'z ichiga oladi. Har bir yozuvchining o'ziga xos uslubi bor. Uslub - bu tilning estetik jihatlarini, so'z tanlashni va jumlar qurilishini anglatadi. Yozuvchining uslubi uning individual yondashuvini ko'rsatadi va o'quvchiga asar haqida ma'lum bir taassurot qoldiradi. Poetika adabiy janrlarni ham o'rganadi. Janr - bu asarning tarkibiy va stilistik jihatlarini belgilaydigan bo'limdir. Tragediya, komediya, epika va lirikasi kabi janrlar, o'ziga xos qoidalar va uslublarga ega. Har bir janrning o'ziga xos yoritish usuli, tuzilishi va tasvirlash vositalari mavjud. Poetika asarlarning shakli, ya'ni uning kompozitsiyasi va tuzilishini o'rganadi. Bunga asar boshlanishi, rivojlanishi va tugashi kiradi. Shakl, asarning ma'no va mazmunini qanday etkazish usuli bilan bevosita bog'liq. Poetika turli adabiy asarlarda ishlatiladigan tasvirlash vositalarini ham o'rganadi. Bunga metafora, metonimiya, personifikatsiya, simbolizm kabi vositalar kiradi. Bu vositalar yozuvchining maqsadiga muvofiq asarda ma'no yaratishda muhim ahamiyatga ega. Poetika faqatgina adabiy tahlilga emas, balki adabiyotshunoslikning boshqa tarmoqlariga ham bog'liq. U adabiy tarix, adabiy tanqid, estetik nazariya, lingvistika va semantika bilan chambarchas bog'liqdir. Poetika va asarlarning shakli va mazmuni o'rtasidagi munosabatlarni o'rganadi. Adabiy tarixshunoslar asarlarning rivojlanishini va o'zgarishini, jamiyatdagi ijtimoiy va madaniy o'zgarishlar bilan bog'liq holda tahlil qiladilar. Poetikadan foydalangan holda, biror asarning badiiy qiymatini baholash va uning o'quvchiga qanday ta'sir ko'rsatishini aniqlashga harakat qiladi. Poetikani badiiy va estetik jihatdan tahlil qiladi. U asarlarning go'zalligi, uning ma'naviy va estetik qiymatini tushunishga harakat qiladi. Zamonaviy adabiyotda poetikaning o'zni katta. Bugungi kunda adabiyotshunoslar faqatgina an'anaviy poetika qoidalari bilan cheklanib qolmay, yangi uslublar va janrlarni o'rganadilar. Postmodernizm va avangardizm kabi zamonaviy adabiy yo'nalishlar poetikaning yangi shakllarini yaratdi. Postmodernizm, masalan, narrativni buzish, intertekstuality (matnlararo bog'lanish) va yangi shakllar yaratish orqali o'ziga xos poetikani kiritgan. Bu esa poetikani yanada boyitdi va uning o'zgaruvchanligini ko'rsatdi.

Poetikaning tahlili

Poetika – adabiyotshunoslikning muhim tarmoqlaridan biri bo'lib, adabiy asarlarning shakli, tuzilishi, uslubi va tilini tahlil qilish bilan shug'ullanadi. Bu soha asarlarda ishlatilgan estetik vositalar, uslubiy yondashuvlar va umumiy adabiy qurilishning qanday tashkil etilganini aniqlashga qaratilgan. Poetika tahlili orqali biz adabiy asarlarning o'ziga xos estetik jihatlarini, ma'no va mazmunni qanday ifodalashni, asar yaratish jarayonidagi shakllarni, tuzilmani o'rganish imkoniyatiga egamiz.

Poetikaning tahlilini amalga oshirishda bir nechta asosiy jihatlar va vositalarni e'tiborga olish kerak:

Poetika tahlili uchun birinchi muhim qadam adabiy asarning shakli va tuzilishini aniqlashdir. Har bir adabiy asar, xoh u hikoya, xoh she'r bo'lsin, o'zining aniq tuzilmasiga ega bo'lib, u kompozitsiya orqali namoyon bo'ladi. Asarning kompozitsiyasi quyidagi qismlardan iborat bo'lishi mumkin:

Boshlanish: Asar qanday boshlanishini tahlil qilish, o'quvchining dastlabki taassurotlarini qanday shakllantirishi, qahramonlarni tanishtirish, muammoning ko'rsatishi kabi jihatlar tahlil qilinadi.

Rivojlanish: Asarda harakatlarning qanday rivojlanishi va konfliktlarning qanday tiklanishi tahlil qilinadi. Bu jarayonda adabiy elementlarning qanday bog'lanishi, asar o'qish davomida qanday chuqurlashishi muhim ahamiyatga ega.

Yakun: Asarning tugash shakli ham uning poetik tahlilining bir qismidir. Bu, odatda, asar tugashidan so'ng qahramonlarning holati, yechimning qanday taqdim etilishi va o'quvchiga qanday taassurot qoldirishi haqida o'ylashni talab qiladi.

Poetika shuningdek asarning tuzilishining an'anaviy yoki inqilobiy ekanligini ham kuzatadi. Masalan, modernistik adabiyotda shakl an'anaviy yondashuvlardan tashqariga chiqib, yangi shakllar va uslublar bilan tajriba qilishga harakat qilingan.

Poetikaning tahlilida til va uslubni chuqur o'rganish zarur. Har bir adabiy asar o'zining til va uslubiga ega bo'ladi, bu esa uning estetik va emosional ta'sirini shakllantiradi. Uslub — bu yozuvchi yoki shoirning o'ziga xos til vositalari orqali asar yaratish jarayoni.

Tilning xususiyatlari: Asardagi tilni tahlil qilishda so'z boyligi, sintaksis, sintaksisdagi takrorlanishlar, so'zlarning tasviriy va semantik ma'nolari, lug'at tarkibi hamda o'ziga xos ifodalarning qanday ishlatilgani o'rganiladi. Masalan, o'ziga xos obraz yaratishda metafora, simvolizm, personifikatsiya kabi badiiy vositalar ko'p ishlatiladi.

Uslub: Yozuvchi o'zining stilistik uslubida qanday vositalardan foydalanadi? O'ziga xos ritm va ohanglar qanday yaratilgan? Adabiy uslubni tahlil qilishda bu savollarni javoblash muhim. Har bir yozuvchining o'ziga xos uslubi bor, bu esa o'quvchiga asar haqida ma'lum bir taassurot qoldiradi.

Poetika tahlilining muhim qismlaridan biri asarning janrini aniqlashdir. Har bir janr o'ziga xos uslubiy va strukturaviy xususiyatlarga ega. Janrga asoslangan poetik tahlil asarlarning o'ziga xos tamoyillari va yozuvchining yondashuvini tushunishga yordam beradi. Janrlarning barchasida ma'lum bir tasvirlash vositalari va uslublar mavjud bo'lib, ularni anglash orqali asarning ichki tuzilishini yaxshiroq tushunish mumkin.

Tragediya: Tragediya janrida asosiy obrazlarning murakkabligi, ichki kurashlari va hayotning achchiq haqiqatlari ko'rsatiladi. Poetika tahlilida asarning emosional chuqurligi va dramatik tuzilishini o'rganish zarur.

Komediya: Komediya janrida asar ko'proq o'yin va hazil bilan, ijtimoiy masalalarni yengil tonda yoritish orqali yaratiladi. Uslubiy jihatdan ko'proq iroda va parodiya qo'llaniladi.

Epika: Epik asarlar, odatda, uzoq tarixiy voqealar va qahramonlarning hayotini yoritadi. Poetika tahlilida epik asarlarning strukturasini va tasvirlash vositalarini, masalan, epitetlar, metaforalar, repetitsiyalar kabi usullarni ko'rib chiqish zarur.

Poetika tahlilida adabiy tasvirlash vositalarini o'rganish muhim ahamiyatga ega. Bular orqali adiblar o'quvchiga ma'lum bir tasvirni yetkazadilar va ma'no yaratadilar. Eng ko'p ishlatiladigan poetik vositalar quyidagilar:

• **Metafora:** Bir narsaning boshqa narsaga o'xshashligini ko'rsatish uchun ishlatiladi. Masalan, "hayot - bu yo'l" degan ibora metafora bo'lib, hayotning davomiyligi va yo'lni tanlashni ifodalaydi.

• **Simvolizm:** Simvolizm adabiyotda abstrakt tushunchalarni aniq obrazlar orqali ifodalashdir. Masalan, qorong'u tun va quyoshning chiqishi hayot va umidni simvolizatsiya qiladi.

• **Personifikatsiya:** Noinsoniy ob'ektlarga inson xususiyatlarini berish. Masalan, "quyosh Poetika tahlilida adabiy asarlarning ma'no va mazmuni ham alohida e'tiborga olinadi. Har bir asar nafaqat tashqi shakli bilan, balki ichki mazmuni bilan ham o'rganiladi. Bu o'rinda badiiy asarlarning asosiy g'oyalari, tematikasi, asosiy qahramonlarning ruhiy holati va ularning qarorlari tahlil qilinadi. Adabiy asarlarning ma'no va mazmunini chuqur o'rganish orqali biz uning yashirin ma'nolarini, o'quvchiga qanday xabar yetkazishini aniqlaymiz.

Poetika tahlili adabiyotshunoslikda adabiy asarlarning badiiy qiyofasini, uning shaklini, tilini va uslubini o'rganishga imkon beradi. Bu orqali o'quvchi asarlarning chuqur qatlamlariga kirib, ularning estetik qiymatini, yozuvchining ijodiy imkoniyatlarini va asarning tarixiy ahamiyatini yaxshiroq anglash imkoniyatiga ega bo'ladi.

Xulosa

Poetika tahlili adabiy asarni to'liq tushunish uchun zarur bo'lgan jarayon hisoblanadi. Asarning shakli, tuzilishi, uslubi, tasvirlash vositalari va mazmuni - bularning barchasi poetikaning markaziy elementlari bo'lib, ular orqali asarlarning chuqur ma'no qatlamlariga kirish va yozuvchi yoki shoirning estetik yondashuvini aniqlash mumkin. Poetika tahlili orqali biz adabiyotning badiiy va estetik jihatlarini, uning qanday yaratilganligini va qanday ta'sir ko'rsatishini tushunish imkoniyatiga egamiz. Poetika adabiyotshunoslikda asarning shakli, uslubi, kompozitsiyasi va tasvirlash vositalarini tahlil qilishga qaratilgan ilmiy sohadir. U nafaqat adabiyotning estetik jihatlarini o'rganadi, balki yozuvchilar va shoirlarning ijodiy usullarini tahlil qilishga yordam beradi. Poetika adabiy tanqid, lingvistika, estetik nazariya va boshqa ilmiy sohalar bilan chambarchas bog'liqdir. Zamonaviy adabiyotda poetika yanada rivojlanib, yangi shakllar va uslublar kiritilmoqda, bu esa adabiyotning yangi va qiziqarli yo'nalishlarini yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Aristotel. "**Poetika**". - Moskva: "Xudoat" nashriyoti, 2003.
2. Bakhtin M. M. "**Poetika i stilistika**". - Leningrad: "Nauka", 1986.
3. Bo'riyev, I. "**Poetika va adabiyot nazariyasi**". - Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi, 2012.
4. Khemil, S. "**Poetika va janrlar**". - Toshkent: Adabiyot nashriyoti, 2010.
5. Helliwell, J. "**Modern Literature and Poetic Form**". - Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
6. Sokrat, Platon. "**Adabiyotshunoslik va estetika**". - Sankt-Peterburg: Yedinstvo nashriyoti, 2001.
7. Mahmudov, S. "**Poetikaning zamonaviy yondashuvlari**". - Toshkent: O'zbekiston yozuvchilar uyushmasi, 2015.

8. Trilling, L. "**The Moral and the Aesthetic in Poetry**". - London: Oxford University Press, 1991.
9. Yuldashev, D. "**Adabiyot va poetika: teoriyalari**". - Toshkent: "Yangi avlod", 2018.
10. Derrida, J. "**The Rhetoric of Modern Poetry**". - New York: Columbia University Press, 1997.